په لغمان کې اوسیدونکې قامونه او پرګنې

د داکتر سعید افغانی په لیکنو کې

لیکنه اوټولوونه :
الحاج امین الدین «سعیدی – سعید افغانی »
دافغان استراتیژیکو څیړنیزمرکز
اودحق دلاری کلتوری ټولنې مدیر مسؤل – جرمني

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی
د داکتر سعید افغانی په لیکنو کی

لیکنه اوټولوونه :
الحاج امین الدین «سعیدی – سعید افغانی »
دافغان استراتیژیکو څیړنیزمرکز
اودحق دلاری کلتوری ټولنی مدیر مسؤل – جرمني

بسم الله الرحمن الرحیم

دمولوي داکتر سعید افغاني لنده پیژندنه :

خداییخبلی مولوي داکتر محمد سعید (سعید افغاني) (۱۳۰۰) هجری شمسی کال کی دلغمان ولایت دخیر آباد په کلي کی وزیږ یده ، هغه دخپل پلار مولوي عبد المجید ساپي چه دخپل وخت له مشهور و مدرسونو څخه وو دتیر ګړوی دجامع جومات خطیب او امام وو ، او هم یی دنورومخورو روحانیونه خپلی لو مرني زده کړې وکړی او بنایسته ښه ملا شو .
وروسته بیا محمد سعید دکابل عربی دارالعلوم کی شامل شو ، کله چه په (۱۳۲۵ هجری شمسی) کال کی ددغی مدرسی نه فارغ شو ، په

داکتر محمد سعید « سعید افغانی »
Prof.Dr.Said Afghani

سر یی دمولوي پکړی وتړله شوه ، سمدستي په همدغه مدرسه کی داستاد په حیث مقرر شو ، او بیا په کال ۱۳۳۷ کښی دننګر هار دنجم المدارس دمدرسی دمدیر په حیث وټاکل شو .

یو څو موده دپو هنی او روزنی دوزارت دمسلکي تدریساتو غړی شوو او بیا بیرته دنجم المدارس مدیر او وروسته دحبیبی لیسی ته ددینی علومو دښوونکي په حیث وټاکل شو .

سعید افغانی په (۱۳٤۲) هجري شمسي کال مصر ته ولاړ او تر (۱۳٤۷ هجری شمسي) کاله پوری په (جامع الازهر) کښی دفلسفي او الهیاتو په زده کړه بوخت و .

کله چې دوکتور مولوی سعید افغاني وطن ته را ستون شو ، نو لو مړی دعالي دارالمعلمین داستاد په توګه دنده تر سره کړه او بیا وروسته دکابل پو لتخنیک ته لاړ ، او هلته دوخت دمحصلانو او استادانو ددموکراتیکو مبارزو له لړی سره دخپل دینی او مذهبی مقام ساتلو سره سم یو ځای شو او د کابل پو هنتون داستادانو له خوا دهغه وخت داستادانو اتحادي غړی او بیا دپو هنتو نونو داستادانو د اتحادیی رئیس مرستیال په تو ګه انتخاب شو .

مولوی سعید افغانی له بشري ټولنی سره له هر ډول توپیر او تبعیض پرته مینه درلوده او دنړی والی سولی یو پیژندل شوی مبارزوو، په زیاتو نړیوالو هغو سیمینارونو کی برخه واخیسته چې سولې ته وقف شوی وي او پدی مبارزی کی یی دابو علي سینا زرمی کالیزی جایزه تر لاسه کړه .

سعید افغاني آن دروانی پیری څلورمي لسیزې په پیل کی څانګړی هڅې وکړی چې په هیواد کی دملی یو والی لپاره دیو پراخه ملی جبهي ضرورت خلکو ته په ګوته کړي او هغه یو داسی تولنیز پر مختګ او ټولنیز بدلون سره چې دبیعدلتی کمبله تولـه کړي مینه درلوده ، په همدې وجه (۱۳٥۲ هجری شمسی) کال کښی دقضا عالي شورا غړی او وریسی دتمیز د عالي محکمي رئیس (قاضی القضات) شو ، وروسته داسلامي شئونو وزارت په راس کی وټاکل شو ، او بیا دوخت دملی جبهی مر ستیال او هم دی علما ؤ او روحانیون عمومی مشر شو .

سعید افغانی د (وه دیرش) توکه کتابونه او د دوه زرونه زیات مذهبی ، فلسفي ، اجتماعي ، او ادبي مقالي لیکلی چه دانیس ، هیواد ، پامیر ، کاروان ، ننګر هار ، دکابل مجله ، پیام حق ، قضا ، او دهیواد په نورو ورځپانو او مجلو کښی خپاره شوی دي .

آثار او تالیفات

شیخ الاسلام عبد الله الانصاري په عربي ژبه ، دچاپ کال : ۱۹۶۷ مصر- قاهره
نابغة الشرق سيد جمال الدين الافغاني ،په عربي ژبه ،دچاپ کال ۱۹۶۷ قاهره – مصر
دشرق نابغه سيد جمال الدين افغاني ، په پښتو ژبه چاپ کال : ۱۳۳۵۵ داطلاعات او کلتور وزارت .
افغانستان ، تاريخآ وحضارتآ وکفاحآ په عربي ژبه .
العقيدة الاسلاميه وآرا المعتزلة والاشاعرة والماتريد يه واختلافاتهم
الاشارت والتنبهات ابن سينا ، په پښتو ژبه ، دچاپ کال: ۱۳۵۹کابل – افغانستان داطلاعاتو او کلتور وزارت .

درسي کتابونه :

تفسير ديولسم ټولګي دشاګردانو لپاره په پښتو او دري ژبه
عقايد درسي کتاب (دتعليم او تربيه دوزارت لخوا)
منطق درسي کتاب(دتعليم او تربيه دوزارت لخوا)
اساسات اسلام به نګاه علم وفلسفه ددارالمعلين محصلينو ته درسي کتاب .
کلتور اسلام از نګاه علم وفلسفه ، په دري ژبه ، دچاپ کال :۱۳٤۹ کابل افغانستان .
مختصر تاريخ افغانستان ودول متمدن اسلام . درسی کتاب دپولتخنيک دمحصلين درسي کتاب .
محمد صلی الله عليه وسلم رهبر بزرګ اسلام ، دچاپ کال ۱۳۶۳ هجری شمسی کابل – افغانستان
پلاروطنه ملی جبهه او يا دلته دتولنيزو ستونزو دحل لاره ، دچاپ کال ۱۳۶۲ کابل –افغانستان
خطر جنګ هستوی ، په دري ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۶۳ کابل-افغانستان
اندرز ها په دری او پښتو ژبه
آداب قاضی په دری ژبه دقضا ٔ دکورس د محصلينو لپاره دعدلی وزارت لخوا چاپ شوی .
والصلح خير ، صلح او آرامش از ديدګاه اسلام دچاپ کال :۱۳۶۲ کابل – افغانستان.
تاريخ تمدن اسلام ، په دری ژبه ، دچاپ کال : ۱۳۶۰هجری شمسي کابل- افغانستان.
مولوي داکتر سعيد افغاني د دوه زرونه زيات مذهبی ، فلسفی ، اجتماعی ، او ادبی مقالی ليکلی چه د انيس ، هيواد ، کاروان، پامير ، کابل مجله ،دپيام حق مجله ، دقضا او نورو داخلی او خارجی نشراتو کښی په نشر رسيدلی دی .

مولوي داکتر محمد سعيد (سعيد افغاني) د « 1364 »دحوت په اوومه د(1985 فبروری ۲۵ مه) ددری شپيتو کالو په عمر دافغانستان دطبی علومو اکادمی په روغتون کښی ، مهربان ، خوا خوږی او تپاند زړه ودريد .
په سبا يی په کابل کښی ، دجابر انصار عليه الرحمة دمزار تر څنګ ، دشهدای صالحين په هديره کښی په در ناوی خاورته وسپارل شو .

انا لله وانا اليه راجعون

په لغمان کی اوسيدونکی قامونه او پرګنی

ګرانو لوستونکو!

دکتور محمد سعيد «سعيد افغانی»په خپل کتاب کی چه (زما ژوند) په نامه ياديږی اوپه کال (1365) هجری کی خپور شوی په لغمان کی په اوسيدونکی قامونه او پرګنی باندی علمی تحقيق کړی ، ما دغه آثر مطالعه او پر هغه باندی می يو څه نوی معلومات ور اضافه کړل اميد اور يم چی دغه معلومات دنورومحترمو محقيقين او پوهانو لپاره د ښه تحقيق زمينه برابره او مساعده کړی . (امين الدين – سعيد ی - سعيد افغانی)

اول : « ساپی «

په افغانستان کی د صافيو قوم يو لوی او مشهوره قوم دی چه وايي ددوی اول نيکه د قندهار دغوری مرغی څخه راغلی دی او ددوی نسبی سلسله د پښتنو په قامونو کی په درانيو باندی ګډيږی، وايی صافی په غلجيو نه ګډيږی بلکه د غلجيو سره د درانيو په وسيله وروړګلوی لری
دصافيو د قامونو غټی ريښی په لاندی ډول دی ٠
الف – ودير
ب - کربز
ج - مسود
د « ساپيو » د قوم پرګنی په ټول افغانستان کی خپری دی خودکابل په شمالی برخه کی ، کوه

« ساپی » محمود راقی ، کو هستان ، او تګاب ددوی اصلی او مهم مرکزونه دی. ا و په مشرقی کی بیا د کنړ ولایت « ساپیان » شهرت لری او هغه ځای دڅوکی په لسوالی ، با ډ یل،مز ار ، دپیچ په دره ، د سر حد څخه اخوا په سره کمر او د کنر په نورو سیمو کی اوسیږی .
ساپی به کامه کی لویه سیمه لری ، ساپی په لغمان کی دعمرزیو ، سالاب ، ګړګړ ،باړیځی ، صبر اباد ، په سیمو کی هستوګنه لری ، په الینګار کی نازی هم « سا پیان » دی ۰
په تاریخی روایتو کی راغلی : چه په کوزه پښتونخوا کی وزیر هم په اصل کی د ودیر صافیو یوه ریښه او مسود یی بله ریښه ده ۰

دلغمان په عمرزیو کی صافیان :
دصافیو قوم دلغمان د عمرزیو کی په دری پلرونو تقسیم شویدی ۰

1 - د خیر محمد بابا اولاده ده چه د خیر اباد کلی یی مرکز دی او لاندی ریښی لری۰
پایه خیل ، یاسین خیل ، تورخیل ، ایاز ۰
2- د عبدالمجید بابا اولاده چه په ادو خیلو مشهور دی ۰
3- د ابراهیم بابا چه په ابرهیم خیلو یادیږی ۰
اوس په عمرزیی کی دخیر محمد بابا اولاده ډیره ده . دغه خلک زرور، جنګیالي، او په میر انی شهرت لری .
دوی میلمه پا لو نکي او په پښتني ننګ او غیرت ټینګ خلک دي. ولی د اقتصادی لحاظه تر سخت فشار لاندی دی.

دویم : د ساک (سهاک)
دساک قوم د لغمان ولایت په مرکزی سیمو او په خاص ډول دکل بیلی په کلی کی اوسیږی او ددوی قوم ریښی موسی خیل او شمشیر خیل دی . مورخین لیکلی چی سهاک دابراهیم لمسی او دغلجي کړوسی دی چي دنسب دشجرې پر بنسټ یي اندړا و تر ه کي ورونه ګڼل کيږي همدسی مورخین لیکی چی سهاک په اصل کی کوچیان دی .
دسهاک قوم د افغانستان په مختلفو سیمو کی لکه ، دکابل دیغمان ، دپکتیا ولایت دزرمت په ولسوالی کی ، دکابل د بکرامیوپه ولسولی دشیوکیو او سهاکو په کلی کی ، دیغمان په ولسوالی په بیکتوت کی ، دسروبی ولسوالی په مرکز او داوزبین په سیمه کی ، دتکاب په ولسوالی ، او دپروان په ولایت کی استوګنی لری .
سهاک لکه دلغمان دولایت دنورو قومونو په شان ، میلمه پالو نکي، غیر تمن ، په هیواد او علم او پو هي مين خلک دی .

دریم : تره خیل:
تره خیل په اصل کي غلجي پښتا نه او د احمد زیوقبیلي پورې تړلی ښا خ دی .
تره خیل اکثرآ د لغمان ولایت د تبی کونج په سیمو او په عمرزایو کی د تندیو په کلی کی اوسیږی ولی د تره خیل خلک دکابل شمال شرق خواته په دده سبز په ولسوالی کی او په خاص توګه د ترخیلو په کلی کی هستوګنه لری .
تره خیل زیا تره دکر کيلي اوبا غداری په چارو بو خت دي. ددوی یو څو با اعتباره خلک د وخت ددربار قابچی باشیان وه او د پور اعتبار خاوندان ګڼل کیدل ۰
تره خیل غیر تي، میلمه پا لو نکي،نرم مزاجه او دښو اخلاقو او کړو وړو څښتنان دي۰ دوی دعلم او ښووني او روزني له چارو سره ځانګړې مینه لري۰ددوی قو مي مشران او سپن ږیري هم ډیر درانه خلک دي
تره خیل په اصل کي غلجي پښتا نه او د احمد زیوقبیلي پورې تړلی ښا خ دی چي دکابل ولایت د دده سبز ولسوالی په تره خيلو کي، دلغمان ولایت د تبی کو نج او تره خیلو په سیمو او یو شمیر هم په کو هدامن کي میشته دي۰

یاددونه :
دده سبز ولسوالي مر کز د تره خیلو په پل سنګي کي مو قعیت لري۰ دده سبز ولسوالي د لا ند نیوکلیو او با ندو نه جوړه شوې ده : تره خیل،ده یحیي،بختیاران، خواجه چا شت،د پای منار پا چا صا حب،خاص ده سبز، اب دره، قلعه شاه محمد،کټه خیل،نوار، سورخي، ابد ره بالا،چارو اوده سبز بالا۰

څلورم : رستم خیل :

ددوی څه میشته کورونه د لغمان د ارمل به قریه کی اوسیږی او څه نور یی کوچیان دی چه د اوړی په موسم کی یخو سیمو ته ځی او په ژمی کی بیرته لغمان ته راځی ، مالداری او سودا ګری ددوی کسب دی ۰

پنځم : خروټی:

خروټي د پښتنو د غلجي دټو لنيزې ډلې پورې اړونده قبيله ګڼي چې ډېره مشهوره او هم د شمير له مخې يوه پياوړې قبيله شمير له کيږي چې د افغا نستان په بيلا بيلو ولا يتونو لکه پکتيکا، پکتيا، غزني، ميدان او وردګو، زابل، کند هار، هيلمند،هرات، کندز،بغلان، مزار شريف، پروان، باګرام هوايی ډګر ته څېرمه ،کا پيسا،کابل،لوګر او د لغمان ولايت د عمرزيو د علاقی په جنوبی برخه او ددغه ولا يت په مر کز او د قر غيو په او لسوالئ کې استو ګنه لري ۰

ولی با يد وويل شی چی دخرو ټو اصلي ځای ځا يګی او ټا ټوبی دګو مل سيمه‌ده

خروټي غير تمن،علم خو ښونکي، ميلمه پال او ديندار ه خلک دي ۰ د انګر يز انو سر ه يې په در يو تا ريخي جګړو کې ډېرې توري وهلي.

د خرو ټو د قبيلې ښا خو نه او څا نګې :

خروټي د نورو پښتني قبيلو په څير په لا ند نيو ښا خو نو او څا نګو با ندې ويشل شوي دي :

زکو خيل،يا خيل، اد يخيل، امند خيل،شمو خيل، سليما نزي،الو خيل، ادو خيل،مدو خيل،سندو خيل، علي خيل،غوري خيل، علي زي، خدر خيل،باندزي، کنداخيل، يحيي خيل، کا کل زي، جمال خيل،مالي خيل،للي خيل ، خر منځي، مارزک،زوبي خيل،عباس خيل، شهباز خيل، از غر خيل،بهادر خيل، نوروز خيل،اشرف خيل، عيسی خيل،سلطا نخيل، بهرام خيل،عصمت خيل او نور ۰۰۰

شپږم : عبدالرحيم زي :

دلغمان ولايت دمندروړ په سيمه کی اوسيږی او په کابل کی هم کورونه لری په دوی کی ښه با همته خلک تيرشويدی.

اوم :هودخيل :

دوی په ود خيلو شهرت لری او د لغمان د قرغيو د ولسوالی په برخه کی لويه سيمه لری او په کابل کی د کابل شرقی خوا ته ، اوسيږی .

اتم - جبار خيل:

جبار خيل په غلجيو پښتنو کې يوه مشهوره قبيله ده . پوهان ليکی که د جبار خيلو دنسب شجره په غور سره وګورو نو دوی د احمد زيو غلجيو يوه ښه ده ،چې د خپل نيکه جبار بابا د نا مه په وجه په جبار خيلو يا ديږي ۰ د جبار بابا مزار دکا بل د خاک جبار په و لسوالئ کې دی،له همدې کبله دغه ولسوالي د خاک جبار په نا مه سره يا ديږي چې د جګد لک او خورد کا بل تر مينځ مو قعيت لري ۰

جبار خيل د ننګر هار ولايت د سره روداو حصا رک غلجا يي په ولسواليو ، دلغمان ولايت د قرغيو په ولسوالی کی دکڅ عزيز خان په سيمه، لو ګر او دکابل او جلال اباد تر مينځ سيمو لکه ګند مک، جګدلک، تيزين او دکابل ولايت په خاک جبار کې چې د جګدلک او خورد کا بل تر مينځ مو قعيت لري استوګنه لری

جبار خيل په لغمان ډير معززی کورنی دی . په دوی کی د قامی ملی مشران اوتاريخی خلک تير شويدی ۰

د امير دوست محمد خان دواکمنئ په وخت کې د جبار خيلو د قبيلې مشران د احمد خان زوی عزيز خان و چې د جبار خيلو د مر يم خيلو په څا نګې پورې يې اړه در لوده۰ د عزيز خان پلار احمد خان د ډيرې مودې له پاره د امير دو ست محمد خان د مشر ورور فتح خان د نږدې مقر بينو نه و چې هغه ور ته د لغمان د کڅ په سيمه کې ډير جا ګيرونه ور کړل چې بيا ورو سته نو موړې سيمه د هغه دزوی عزيز خان د نا مه له کبله تراو سه پورې د عز يز خان دکڅ په نا مه سره يا ديږي چې د ننګر هار ددرونټې سيمې ته نږدې پر ته ده .

جبار خيل په پښتني ننګ او غيرت ټينګ، زړور، ميلمه پاله، هيوا دپا لو نکي او په علم او پو هې مين خلک دي ۰ هما غسې چې د انګريزي استعمار او ښکيلاک پر خلاف يې زړورې مبا رزې کړي او توري يې وهلي دي او د بر ايډن لښکرې يې ما تې کړي دي، دروسي سور استبدادي ښا مار پر خلاف هم په مير انه جنګيدلي دي ۰

په حصارک غلجا يي کې د جبا رخيلو مشهور کلي دادي: اب زنګياني، غوړيزه،نادر، ګلا خيل،حليم خيل، ظر يف خيل،سياب، چار توت،سروند، بر جنه، خنجر او کڅي ۰ مشهور خيلو نه يې مر يم خيل،نو ګيا نې خيل او نور دي ۰ جبار خيل زيا تره دکر کيلي په چا رو بو خت دي، غنم، جوار او نور حبو بات پکې کر ل کيږي.

نهم - تره کی:

تر ه کی د لغمان ولايت په ځينی سيمو کی ميشته او د کوچيانو په ډول ژوند کوی دوی د لغمان په ولايت کی د اوښانو او څارويو په روزنه مصروف دی .
تره کی د پښتنود عنعنوي شجرو له مخې د غلجيو په ټو لنيز ګروپ پورې اړه لري۰ تره کی د موسی زوی دابر اهيم لمسی او د غلجي کړ وسی دی۰ تر ه کي زياتره د غزني ولايت د مقر، نا وې،ګيلان او اب بند په ولسواليو کې ميشته دي اود کو چيا ني په ډول ژوند کوي .

لسم - پشه ئي:

دوی دلغمان ولايت تر ټنګ يوه کلی لری چه د پشه ئي کلی په نامه ياديږی ، دوی ځانته خاصه ژبه لری چی هغه هم په پشه يی ياديږ ی . دغه ولس د اليشنګ د دری په لورو برخو لکه دولت شاه او فراجغان کی هم او سيری او په پشه يی ژبه خبری کوی ۰(1)

يولسم - هزار ميښ:

دوی دلغمان ولايت د تيرګړو په علاقه کی پراته دی او غريبکاره خلک دی ۰

دولسم - ميچن خيل:

دوی دلغمان د عمرزيو د علاقی شمال ته يو لوی کلی لری دوي هری خوا ګر ځی او د نظرانی په ټولولو کی مصروف او دښه مهارت خاوندان دی ۰

ديارلسم : ناصر:

دوی دلغمان ولايت د مندروړ د سيمی په جنوبی برخو کی ، او همداغسی د کابل شکردره او د افغانستان په نورو سيمو کی اوسيږی دا خلک زړور او جنګيالی دی ۰

څوارلسم : اکاخيل:

اکاخيل په اصل کې غلجي پښتا نه دي چې د سليمان خيلو يو ښا خ ګڼل کيږي چې زياتره يې په پوونده ډول ژوند کوي او ځانته کو مه ځانګړې سيمه نه لري۰دوی اکثره په کږديو کې ژوند کوي او د ټغرو،کيږ ديو او جو الو نو په او بد لو کې ښه مهارت لري.
دوی هم دلغمان د عمرزيو دمنطقی په شمالی برخه کی ميشته او کورونه لری د اوښانو او رمو روزنه کوی او د غره څخه لرګی راوړی او خر څوی يی ۰
اکاخيل په اصل کې غلجي پښتا نه دي چې د سليمان خيلو يو ښا خ ګڼل کيږي چې زياتره يې په پوونده ډول ژوند کوي او ځانته کو مه ځانګړې سيمه نه لري۰دوی اکثره په کږديو کې ژوند کوي او د ټغرو،کيږ ديو او جو الو نو په او بد لو کې ښه مهارت لري
اکا خېل زيارکښه خلک دي،ځيني خلک يې د سو داګر يو په کا رونو کی هم بو خت دي۰دا کا خيلو ځو انان په ا تڼ کې ډېر تکړه دي او د خو ښيو او خو شاليو او ودونو کې ددوی ځو انان چې ښا يسته او ږدې څڼې لري په خپلو ماهرانه اتڼو نو سره محفلونه تاوده ساتي۰

پنځلسم : ديګان « دهکان »

ديګان « دهکان » په لغمان هغه خلکو باندی شمريل کيری چی اصلآ په دری ژبه خبری کوی دديګان قوم نه تنها په لغمان کی بلکی ددی کورونه د افغانستان په نورو سيمو کی هم شته ۰

شپاړسم : محمد زي :
دوی ځای ځای کورونه لری او د محمد ځیو پا د شاهی کورنی په وجه دوی هر چیری ښی آبادی ځمکی تر لاسه کړی دی ۰

اولسم : ریکا ګان :
دوی دلغمان ولایت د چاردهی په علاقه کی محدود کورونه لری ولی ددی اصلی مر کز دکابل ریکا ده .

اتلسم : عمرخیل:
دعمر خیلو دقبیلی خلک دلغمان د چاردهی (شاه ګذربابا او قلعه اخوند کلي تر څنګ) کی زمینداره کورنی دی او د کابل په میدان ولایت دنرخ په ولسوالی، دکندز ولایت دعلي اباد په ولسوالی او دبلخ ولایت دشولګرې او بلخ په ولسوالیو کي هم استو ګنه لري۰

نولسم - وریا خیل:
اور یا خیل په اصل کی غلجي پښتا نه دي چي ددغي قبیلی زیات شمیر خلک دکابل و لایت د پغمان په او لسوالی کي او دبغلان د ولایت په مرکز کی ،استو ګنه لري.
د اوریا خیلو مشهور کلی د پغمان په ولسوالی او سیمه کی د خالدار یو په نا مه سره یا دیږي۰ یو شمیر اوریا خیل د کابل د لویدیځ په للندر او یو شمیر هم د میدان په و لایت کي استو ګنه لري۰
مورخین لیکی چی یو شمیر اور یا خیل د پکتیا ولایت د زرمت(زرملي) په اولسوالی کي هم میشته دی۰
وریا خیل د لغمان د ولایت په مرکز مهترلام د عمرزیو دعلاقی په لر او بر او ددغه ولایت دقرغیو په ولسوالی کی استوګنه لری . د عمرزیو د علاقی په لر او بر کی هستوګنه لری او خلک یی کاریګر او دهقان کاره دی دوی د کابل په پغمان او دبغلان دولایت په مر کز کی هم ځمکي او کورونه لري .
اوریا خیل میلمه پالو نکي ،زړور ، غیرتي او په خپلواکی مین خلک دي۰

شلم : وردګ:
دوی دلغمان ولایت د عمرزیو دعلاقی په جنوبی برخو کی اوسیږی او په کابل کی د وردګو علاقه ، قام او حکومت مشهور دی ، په دوی کی ښه د کار او میران خلک تیر شویدی او د انګلیسانو داستعمار په مقابل کی د غازی محمدجان خان مبارزه د هیریدو نه ده دا قام تل په سیاسی جریاناتو کی لاس او برخه لری ۰

یویشتم : تاجک :
دوی په لغمان او د افغانستای په نورو ولایاتو کی اوسیږی ژبه یی دری ده۰ چي د فارسی ژبی سره سره لږ تو پیر لري . وایی دری د دربار څخه اخستل شوی او دا ژبه یو وخت د درباریانو ژبه وه ۰

دویشتم: میرعلی خیل :
دوی دلغمان د باد پیښ په علاقه او نورو سیمو کی اوسیږی ۰

درویشتم : نیازی:
دوی دلغمان د ولایت داعلینګار په سیمه کی پراته دی ددوی کورونه د کابل جنوبی خواته هم شته ، وایی دوی د صافیو یوه ریښه ده۰
څوک وائي : چي دوي مستانه کورني ده .
نیازي په کندوز او خان آباد کي هم ځمکي او کورونه لري ، چي غټ کلي ئي ملرغي نومیږي نیازي د پاکستان د پنجاب په سیمه کي هم ډیر شمیر او سیږي . نیازي د تخار ولایات د تالقان دمر کز او مربوطاتو کي لکه دقو لبرس په سیمه څیر هم او سیږی ، خصوصآ په قو لبرس کی ډیری ځمکی او کورونه لري .

څلورويشتم :اړوکی:
دوی د لغمان د الینګار په منطقه کی اوسیږی او ددوی تر څنګ خانی او اختیار خیلو په نامه نور پښتانه قامونه هم پراته دی ۰

پنځه ویشتم : الکوزي (الکوځي):
الکوزي دپښتنو یوه تا ریخي او لر غوني قبیله ده . دوی په لغمان کی لږی کورنی لری مګر د افغانستان په نورو ولایاتو کی لکه دکند هار ،اروزګان ، زابل ،هلمند ،فراه ، هرات ، بادغیس، کو نړ ، په سهیلي پښتو نخواکي په پاکستان ، او په جنوبی هندوستان هم کي استوګنه لری .
دکو نړپه ولایت کي د الکو زیو یو ه څانګه چي د سر کا نیو په نا مه سره یا دیږي ددغه ولایت د سر کا نیو په اولسوالی کي استوګنه لری . مورخین لیکی : دکو نړولایت الکوزی په اصل کي د ځینو عو املو له کبله ډېر پخوا له کند ها ره څخه دغه سیمي ته را لیږدیدلي او دلته میشته شوي دي . چي زیاتره خلک یې د کرنې او سو داګری په چارو بو خت دي او د چارتراشو سوداګري هم کوي۰
الکوزي په علم او پو هي مین ، زړور،غیر تي او میلمه پاله خلک دي.

شپږويشتم : سادات
دوی دحضرت محمد صلی الله علیه وسلم اولاده ده په لغمان کی ځای په ځای کورونه لری ، دوی ته میران او پاچایان هم وایی په لغمان کی خواجه ګان د ابو بکر صدیق (رض) «حضرات »او د حضرت عمر فاروق اولاده هم شته ۰

اوه ويشتم :لطف الله خیل
دوی دلغمان ولایت د تیر ګرو خانان او هلته د سنک توودی (سنګ تودو) د قریه اوسیدونکی دی.

اته ويشتم : بابکر خيل
بابکر خیل په اصل کی غلجي پښتانه دی . دوی د لغمان ولایت مرکز او د الینګار ولسوالی ، خان کلا، سه صده او هر مل کی استوګنه لری . بابکر د سیمی مشهور خانان دی .
بابکر خیل یو شمیر خلک د کابل او ننګر هار تر مینځ د سرو بي و لسوالی په جګد لک او تیز ین کي هم استو ګنه لري۰ دغه راز د کابل د خاک جبار د خورد کا بل په سیمه کي هم یو شمیر با بکر خیل میشته دي . په دې سر بیره دکا بل د چهار اسیاب په ولسولی کي هم یو شمیر بابکر خیل استو ګنه لري۰ دلو ګر ولایت په یو شمیر سیمو کي هم با بکر خیل ژوند کوي۰

بابکر خیل په خپل وخت کی درباری خلک ؤ .
با بکر خیل زړور، جنګیالي، میلمه پال او په پښتو او پښتو نولی با ندې ټینک مشهور خلک دي .
دوی دانګر یزانو پر خلاف ډیرې توري وهلي او ډیرې میرانې یې ښودلي دي۰ دافغان او انګریز تر مینځ په لو مړۍ جګړه کي غا زي محمد شا ه خا ن غلجی چي په اصل کي د لغمان د بدیع اباد د با بکر خیلو له مشر انو نه و د ۱۸۴۱ میلا دي کال د نو امبر په ۲۸ مه نیټه چي د ۱۲۵۷ هجري کال د شوال دمیا شتي ددیا رلسمي نیټي سره سمون خوري د غازي میر مسجدي خان او غا زي سر دار محمد اکبر خان په ملګر تیا دنوروملي مبا رزینو په ګډون سره یوځای شول ،څو د انګر یز انو په مقا بل کې دملي پا څون لیکي نورې هم پیاوړي کړي چي په پای کی د خلکو د پا څون په بر کت د انګر یز انو یر غلګر څو اکو نه دې ته اړ شول چي د ۱۸۴۲ کال د جنوری په ٦ مه نیټه کا بل خو شي کړي او وتښتي۰

نه ويشتم :نورستاني
په لغمان کی ددوی کورونه شته خو د لغمان شمال ته د نور ستان سیمه یوه لویه ولسوالی ده چه اکثره یی په ځانګری ژبه غږیږی (سانسکریت) ، دوی د امیر عبدالرحمن په زمانه کی تابع او مسلمان شویدی د امیر حبیب الله خان په دوره کي ددوي ډیري ښځي او نجوني دوینځو په توګه دهغه دربار کښی خدمتونه کول .چي د امیر امان الله خان په دوره کي آزادی کړل شوی ،

د نورستان دخلکو بچیان د امیر عبدالرحمن خان په دوره کی دربار ته لاره پیدا کړه چه په دی اثر ډیر پاخه او پوره خلک پکی وروزل شول چه بیا ورسته د افغانستان په اجتماعی ، ساختمانی سیاست او ازادی په ساحه کی لوی رول درلود ، امیر حبیب الله په لغمان کی د قلع السراج تعمیر او باغ اباد کړ ، دا ځای په ژمی کی د امیر حبیب الله ژمنی پلازمینه و چی د بچی سقاو په وخت کی دا دملت په پیسو اباد شوی تعمیر وران او ویجاړ کړ شو ، امیر حبیب الله خان به د لغمان په کله گوش کی هم میلی چړچی او شکار کولو چه اخر هم هلته د شپی له خوا په خیمه کی د یو نامعلوم شخص له خوا وویشتل شو دده د مرگ څخه وروسته دده ځوی امیر امان الله خان باچا شو ۰

دیرشم : درگي :

دوی دلغمان ولایت په شمال شرق د شمنګل په قریه او د درګو د اوبو له پاسه کلو کی اوسیږی او کوچیان هم لری ۰

درگی میلمه پال او په پښتو او پښتو نولی با ندې تینګ مشهور خلک دي .

یو دیرشم :علی خیل :

دوی د لغمان ولایت په شمال شرق دشمنګل او صابره ډوپی کلي کی اوسیږی او څه کورونه یی په کابل کی هم شته.
علی په میله پالانه کی مشهور خلک دی .

دودیرشم : ابراهیم خیل:

مورخین لیکی : چی ابراهیم خیل د غلجیو پښتنو د تو لنیز ګروپ او په هغې پورې اړونده قبیلې سلیمان خیلو څخه دی . دابراهیم خیل قبیلی خلک د افغا نستان په ډیرو ولا یتو نو او له هغې جملې نه دکابل ولایت دېغمان په ولسوالۍ کی ،دمیدان او وردگو دولایت دمیدان ښار دابراهیم خیلو په سیمه کی ، دپکتیا ولایت د مرکز دګردیز ښار په سهیلي بر خه،دلوګر ولایت په بیلا بیلو ولسوالیو کی ،دلغمان ولایت د قر غیو په ولسوالۍ مندروړ دهغه ولسوالی په شاو خوا کلو کی میشته دی ۰
او همدغسی دابراهیم خیلی د قبیلی یو شمیر خلک دافغا نستان دبلخ ، کندز غزني ،زابل او بکتیکا په ولایتونو کې استوګنه لری .
ددغې قبیلی یو شمیر خلک د کرنې او ما لداری په چا رو بوخت دي او ځینې خلک یې د سوداګری او راکړې ور کړې کا رونه ترسره کوي ۰ددغې قبیلې یو شمیر په دولتي چارو بوخت دي۰ ابراهیم خیل میلمه پال پښتانه دي ،ددوی حجرې هر وخت د میلمنو پر مخ پرانیستلی وي۰دوی دعلم او ښوونې او روزنې سره ډېره مینه او محبت لری .

دري دیرشم : محمد خیل:

د دی قوم اکثر خلک د لغمان په ولایت کی هستوګنه لری دوی میلمه پال او په پښتو او پښتو نولۍ بندی مین خلک دی .

څلور دیرشم : خیرو خیل:

ددی قوم اکثر خلک دلغمان د ولایت د مندروړ په جنوبی ساحو کی پراته دی ۰

پنځه دیرشم : قولان:

دوی لکه د کوچیانو په شان کابل او مشرقی او په خاصه توګه کابل ، لغمان ته تګ راتګ کوی . قولان زیا تره د سو داګرۍ او دتجارت په چا رو کی بو خت دي . قولان اوس یی په کابل کی ډیر کورونه او تجارتونه پیدا کړی دی ۰_دوی میلمه پالو نکي اووطنپالونکی خلک دي۰

شپږ دیرشم :حسین خیل:

حسین خیل په غلجیو پښتنو کې یوه نا متو قبیله ده۰ ددغې قبیلې خلک دلغمان ولایت مر کز مهتر لام ته نږدې په یو شمیر کلیو په تیره بیادده زیارت په کلي او یو شمیر یې د کا بل د بګر امیو د ولسوالۍد شیوه کیوپه شا او خوا سیمه

کې ژوند کوي٠ د پر وان و لایت په یو شمیر و لسو الیو په تیره بیا په قره باغ اومیر بچه کوټ کې هم یو شمیر حسین خیل او سیږي٠ همداراز دمیدان او وردګو ولایت مر کز ته نږدې اوهم د نر خ په ولسوالۍ کې یو شمیر حسین خیل غلجي میشته دي٠ دننګر هار ولایت د چپر هار ولسوالۍ د ما نو په کلي کې هم یوڅو کوره حسین خیل شته چې ویل کیږي د میدان ولایت نه ډیره موده پخوا دغې سیمې ته لیږدید لي دي
حسین خیل میلمه پا لو نکي، په علم او پو هې مین خلک، پر مختګ غو ښتو نکي، غیرتي اوپه هیواد او خپلو اکۍ مین خلک دي٠ دوی زیاتره د کر کیلې او سو داګرۍ په چارو بو خت دي٠ یو شمیر خلک یې دو کا نو نه لري،ځینې حسین خیل دولتي دندې هم لري٠

اوودیرشم :اهل هنود:

دوی هم دلغمان ولایت د تیر ګړو په قریه کی ساکن دی او هلته ځانله درمسال لری چه خپل دینی مناسک هلته اجرا کوی دوی هم تجارت پیشه دی او د تیرکړو په پخوانی بازار او اوس دلغمان په ولایت کی دوکانونه لری
دلغمان ولایت د قامونو او ولسونو په ریښو کی زیاتی مطالعی او څیړنی ته ضرورت لری او په اقتصادی ، جغرافیوی او تاریخی مسایلو کی یی بحث پوره ریسرج غواړی ٠
په عمومی لحاظ د لغمان په ولایت کی د قومونو مختلفی پرګنی پیدا کیږی او داسی معلومیږی چه د تاریخ په مسیر کی په لغمان باندی ډیر مختلف انقلابات ، تحولات او تطورات راغلی دی ، خو ددی ټولو سره سره باید ووایو چه اوس هم دلغمان ولایت اکثره کورونه د ختو ، پخی یا خامو خشتو کورونه دی چه بی د کومی نقشی ابادی او په بی نظمه توګه عمومی حیات د مشکلاتو او لانجو سره مخامخ دی همدارنګه اوس هم هلته اکثرا د قرن اولا د دوری رسمونه ،رواجونه او عادت جریان لری ٠
دلغمان خلک د زیات طبعی ذکاوت لرونکی دی او خاوره یی د زراعتی او تخنیکی ښه بدلون لپاره اماده ده ٠

په ډیر تاسف سره باید وویل شی چه په لغمان کی د قامونو او پرګنو د نفوسو تراکم ، بی کاری او بی غوری زړه سوزونکی ده چه د قدرت خاوندان باید ورته جدی او خاصه پاملرنه وکړی .

ګرانو لوستونکو!

اوس په لغمان کې ګڼ شمیر قومونه دوروروليَ په فضا کې ژوند کوي او په بیلابیلوژبو خبرې کوي لکه: پښتا نه، تاجک،پشه يي، نورستاني،وامه يي،عرب،ګوجر، کوچیان،هندوان، سکان او نورقومونه ، هرقوم ځا نګړي رسمونه او فرهنګ لري اوپه خپله ژبه خبرې کوي ځینی بیا نورې ځانګې اولهجې لري هرقوم په لس ګونو لوی او واړه نورقومونه (خیلونه) لري.
داوسنیو سر شمیرنو له مخې په سلو کې ۷۳ پښتانه، په سلو کې ۱۴ نورستاني (که څه هم اوس نورستان مستقل ولایت دی) په سلو کې ۱۲ پشه يي (شاړي) همدارنګه نور وروڼه قومونه لکه تاجك، عرب، هندوان، ګوجر، سادات او نور ددې ولایت اوسیدونکي دي. (ټولوونکی : امین الدین سعیدی – سعید افغانی)

---

(1) محترم (محمد زمان کلمانی) د پشه یی قوم په باره کی په خپل تحقیقاتی آثر کی لیکی :
(پشه یی ها یکی از اقوام باستانی افغانستان وباشندگان اصلی افغانستان اند که اکثراًدردامنه های جنوب سلسله کوه های هندوکوش ساکن می باشند. که در ولسوالی های اله سای ، کوهبند نجراب ، تگاب وکوهستان های ولایت کاپیسا ، در ولسوالی های الینگار، الیشنگ ، دولت شاه ، قرغه یی ومرکز ولایت لغمان ، در ولسوالی شیوه ، دره نور و مرکز ولایت ننگرهار، درولسوالی نورگـل ، ومناطق چلس ، کونړه گل وکوردر ولایت کنرها ، در ولسوالی های ننگراج ودوابه ولایت نورستان ، در منطقه اوزبین ولسوالی سروبی و دره پشه یی ولسوالی پغمـــــان ومرکزولایت کابل ، در ولسوالی های جاغوری و مالستان ولایت غزنی ، در تگاب پشه یی ولسوالی خوست فرنگ ، در دره پشه یی قاصان ولسوالی اندراب ودر بغلان مـرکزی ولایت بغـــلان ، در نار چمن ولایت تخار ، در شهر بزرگ ولایت بدخشان و در بعضی محلات ولایت کندز ، بلخ ، فـــارياب وهرات در پهلوی سایر اقوام باهم برادردر کشور زیست نموده ونفوس تقریباً پنج فیصد کشور را تشکیل داده وبه زبان پشه یی تکلم مینمایند.
ازاسناد تاریخی وبه خصوص ازسرود های ریگ وید برمی آید که قبیله ویدی آریایی های بلخ قدیم از طریق دره های هندوکش به مناطق شرقی و جنوب غربی پراگنده شده و برخی از این مردم از کنار دریای کوبها (کابل) ومعاونین آن از طریق نجراب، تگاب، سروبی، ولغمان به حوزه دریای کنر رسیده واز ان جا به مناطق سواستو یعنی به نواحی

دریای سوات پراگنده شده ودر ین دور و نواحی سکونت اختیار کرده اند که پشه یی های امروز برخی از این مردم است.

به استناد سرود های ریگ وید (۱۴۰۰ق م) ودیگر اسناد و دلایل موثق پشه یی های امروز درآن زمان بنام الینا یاد شده و در جنگ ده قبیله آریایی آن زمان که مشهور است نام ومقام درخشنده داشته است. در نتیجه این جنگ که میان سوداس مربوط قبیله بهاراته و ویسو مترا به وقو پیوست سوداس و قبایل متخد آن پیروز گردیده وراه رفت و آمد ده قبیله آرایایی که به نام جبهه ویسو مترا نامیده میشد بطرف هند مسدود شده و در منطقه خود باقی ماندن.
از این جمله الینایی ها که پشه یی های امروزی و دیگر اقوام داردی و نورستانی شامل آن میشود به طرف شمال دریای کوبها در دره های شاداب الینگار و الیشنگ سکونت اختیار کرده و بعد به مرور زمان بنا بر کثرت نفوس و عوامل دیگر در اطراف و نواحی آن دره ها و بخشهای وسیع شمال غرب کندهارا (وادی بین کابل و پشاور) پراگنده و مسکن گزین گردیدند. درنامهای الینگار و الیشنگ که جای بود و باش پشه یی ها بوده و حال نیز اکثر پشه یی ها در این مناطق و اطراف آن سکونت دارند و نیز د اله سای ریشه کلمه الینا موجود بوده و الینگاردرزبان پشه یی معنی جای و خانه الینا را میدهد.)

د مقالی نوم :

په لغمان کی اوسیدونکی قامونه او پرگنی
لیکوال : مولوی داکتر محمد سعید « سعید افغانی »
تولوونه او کمپوزگر : الحاج امین الدین « سعیدي – سعید افغانی»
دافغان استراتیژیکو څیرنیزمرکز اودحق دلاری کلتوری تولنی مدیر مسؤل – جرمني
خپروندي : دحق دلاري کلتوري تولنه جرمني

دیزاین: الحاج سلیم عابد پیمان سویدن

پته: saidafghani@hotmail.com